

Halina Wiatr

Arkadiusz Gajdar w Polsce Ludowej (1945-1965)

Studia Rossica Posnaniensia 2, 67-80

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HALINA WIATR
Poznań

ARKADIUSZ GAJDAR W POLSCE LUDOWEJ (1945 - 1965)

Twórczość Arkadiusza Gajdara (1904 - 1941), jednego z najulubieńszych pisarzy dla dzieci i młodzieży radzieckiej, również w Polsce Ludowej od samego początku cieszyła się i nadal cieszy wielkim powodzeniem. Świadczą o tym liczne wypowiedzi krytyków oraz samych młodych czytelników na łamach czasopism polskich.

Książki Gajdara wydano u nas w łącznym nakładzie miliona trzystu siedemdziesięciu tysięcy egzemplarzy. Wśród nich na pierwsze miejsce wysuwa się *Timur i jego drużyna*, która miała 13 wydań, w tym 4 w tłumaczeniu H. Jarmolińskiej¹, i 9 w tłumaczeniu A. Wata. Warto również zaznaczyć, że w r. 1952 powieść ta została wydana przez Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych w języku rosyjskim z przypisami i słownikiem w opracowaniu H. Burchard i odtąd na stałe weszła do kanonu obowiązujących lektur polskich szkół podstawowych.

O wzrastającej popularności autora *Tajemnicy wojskowej* wśród młodzieży polskiej lat pięćdziesiątych świadczy artykuł Z. Kwiecińskiej². Stwierdza ona, że „książki Gajdara są rozchwytywane przez młodzież”, która zapoznała się już i „zaprzyjaźniła z Timurem, Czukiem i Hekiem, czytała *Szkolę*”.

Popularyzacji pisarza radzieckiego w Polsce sprzyjało również wydanie *Opowiadań o Gajdarze* B. Jemielianowa³.

Ogółem biorąc w latach 1946 - 1965 wyszły drukiem prawie wszystkie utwory Gajdara. Nasilenie produkcji wydawniczej przypada na lata 1950 - 54. Wtedy też ukazało się dwutomowe wydanie *Dzieł* A. Gajdara pod redakcją jednego z wybitnych tłumaczy i popularyzatorów twórczości pisarza radzieckiego w Polsce, A. Wata.

¹ Bibliografia tłumaczeń podana na końcu artykułu.

² Z. Kwiecińska, *Pisarz powinien tłumaczyć dzieciom słowa „honor“, „odwaga“, „prawda“*, Trybuna Ludu 1951 nr 298, s. 4.

³ B. Jemielianow, *Opowiadania o Gajdarze*, wyd. 1, Warszawa 1951. Fragmenty były drukowane: *Wielka Gra*, Świat Młodych 1951 nr 4, s. 4-5. *Gajdar — pisarz pionierów*, Świat Młodych 1951 nr 21, s. 2.

Zainteresowanie radziecką literaturą dziecięcą i młodzieżową w ogóle, a książkami Gajdara w szczególności, było zjawiskiem logicznie wynikającym ze specyficznej atmosfery pierwszego dziesięciolecia Polski Ludowej, podejmującego próbę przewartościowania dotychczasowego stanu rodzimej twórczości dla najmłodszych obywateli i wypracowania programu nowej literatury dla dzieci i młodzieży. Na łamach prasy oraz licznych konferencjach i zjazdach toczyły się dyskusje i spory o to, jaka ma być ta nowa literatura.

W artykułach poświęconych zagadnieniom literatury dziecięcej stwierdzano, że należy tworzyć na zamówienie społeczne, ukazywać dzieciom ważne przemiany polityczne zachodzące w kraju, dawać przykłady czynnego włączania się młodzieży do budowy socjalizmu w Polsce⁴. W związku z tymi postulatami szczególnie mocno podkreślano u nas w pierwszym dziesięcioleciu powojennym wychowawcze zadania literatury, której obowiązkiem było „wszczepić (młodzieży — H. W.) ogólnoludzkie ideały — miłości, dobra, piękna i sprawiedliwości, pobudzić do pracy dla dobra ojczyzny”⁵.

Aby móc stworzyć taką literaturę, trzeba było „dopracować się nowego stylu, nowego wyrazu artystycznego”⁶. Równocześnie należało pamiętać, iż „utwór dla dzieci powinien odpowiadać tym samym kryteriom i precyzji, co literatura dla dorosłych”⁷.

Stawiając tak wysokie wymagania wobec nowej literatury, pisarze i recenzenci krytycznie oceniali istniejący stan rzeczy. H. Bobińska, autorka wielu ciekawych i wartościowych książek dla dzieci, pisała: „Jeśli pomyślimy, że nasza obecna literatura ma wychować młodzież dla społeczeństwa socjalistycznego, że musi wytworzyć u tej młodzieży nowy stosunek do pracy, do własności społecznej, do ludzi — wtedy może zdamy sobie sprawę, że literatury zdolnej tym zadaniom podołać nie posiadamy wcale”⁸. Nic więc też dziwnego, że wobec braku dostatecznej liczby utworów oryginalnych chętnie sięgano do przekładów z radzieckiej literatury dziecięcej i młodzieżowej, wyznaczając jej doniosłą rolę wychowawczą. Na I Ogólnopolskim Zjeździe w Sprawie Literatury dla Dzieci i Młodzieży H. Bobińska wygłosiła referat o literaturze dla dzieci w ZSRR, informujący o zdobyczach i osiągnięciach w tym zakresie radzieckich kolegów po fachu. W rezolucjach Zjazdu oraz licznych komentarzach prasowych nie zabrakło również nawoływań do korzy-

⁴ N. Żebrowska, *O nową literaturę dziecięcą*, Głos Nauczycielski 1951 nr 27, s. 2.

⁵ M. Kann, *Zadania nowej literatury dla młodzieży*, Książka i Kultura 1946 nr 12, s. 5.

⁶ K. Kuliczowska, *O współczesnej literaturze dla dzieci*, [Odrodzenie 1945 nr 50, s. 3-4.

⁷ W. Grodzieńska, *Zasady nowoczesnej literatury dziecięcej*, Łódź Teatralna 1946/47 nr 4, s. 17-21.

⁸ H. Bobińska, *Za siódmą górą*, Odrodzenie 1949 nr 5, s. 5.

stania z doświadczeń tej literatury⁹. „Literatura dla dzieci i młodzieży [...] nawiązuje do trwałych osiągnięć literatury światowej, bierze za wzór literaturę radziecką i dostosowuje jej doświadczenia do naszej sytuacji społeczno-politycznej”¹⁰.

Nie jest też rzeczą przypadku, że w pierwszym rządzie zwrócono uwagę na twórczość Arkadiusza Gajdara, wysoko cenioną przez radziecką krytykę literacką i bardzo popularną wśród radzieckiej młodzieży.

Czytelnik polski z nazwiskiem Gajdara zetknął się po raz pierwszy w 1946 r., kiedy to wydano drukiem tłumaczenie znanej już prawie na całym świecie powieści *Timur i jego drużyna*. Było to wydanie ze specjalnym adresem — w serii Biblioteczka Młodego Czytelnika.

Ukazanie się *Timura* oraz w latach następnych dalszych przekładów z Gajdara spowodowało pojawienie się szeregu recenzji oraz prób scharakteryzowania jego twórczości.

W centrum uwagi polskich krytyków piszących o Gajdarze znalazły się w zasadzie dwa zagadnienia, a mianowicie: ogromny ładunek wychowawczy jego utworów i kształtowanie się cech pozytywnych jego bohaterów oraz zagadnienie formy, owego specyficznego połączenia pierwiastka realistycznego i romantycznego w stylu autora *Tajemnicy woj-skowej*.

Już w pierwszej recenzji pióra K. Kuliczkowskiej, rozpatrującej powieść *Timur i jego drużyna* na tle trzech polskich powieści dla dzieci¹¹, pojawia się pozytywna na ogół ocena tej książki. Zdaniem Kuliczkowskiej, największą zaletą *Timura* jest brak moralizatorstwa i dydaktyzmu, cech, które tak bardzo zaciążyły nad literaturą okresu powojennego, kiedy to uczyniono z dydaktyzmu zasadę, a zabieg ilustrowania tez pedagogicznych i konstruowania wzorowych bohaterów stał się usankcjonowaną metodą. „Wydawać by się mogło — kontynuowała swe rozważania Kuliczkowska — że jest to nareszcie pozycja prawdziwie wartościowa, ukazująca nowe drogi, a jednak tak nie jest”. *Timur*, zdaniem autorki, jest mało zrozumiały dla polskiej młodzieży. „Przyczyna tego — mówi Kuliczkowska, leży w „trudnej czytelności książki, polegającej na wewnętrznym skomprimowaniu treści, na skrótach myślowych, na groteskowym nieco ujęciu postaci”¹².

Kolejnym świadectwem rosnącego zainteresowania powieścią Gajdara w Polsce była recenzja omawiająca *Timura i jego drużynę* obok polskiej książki *Roman i dziewczętnastu* Z. Żurakowskiej, pióra A. Kamińskiej.

⁹ Zob. K. Kuliczkowska, *Twórczość* 1947 nr 7/8, s. 136-144; J. Skowronkówna, *Odrodzenie* 1949 nr 19, s. 7; A. G. *Rzeczpospolita* 1949 nr 159, s. 3; K-ski, *Ekran* 1949 nr 6, s. 2.

¹⁰ Rezolucja, *Nowa Kultura* 1951 nr 27, s. 2.

¹¹ K. Kuliczkowska, *Cztery powieści dla dzieci*, *Odrodzenie* 1946 nr 46, s. 9.

¹² *Ibidem*.

Autorka snuje swoje rozważania na tle aktualnie toczącej się dyskusji na temat nowych kierunków wychowawczych. Powołując się na wypowiedzi prof. J. Chałasińskiego, Kamieńska stwierdza, iż „wydaje się konieczne, aby nowoczesna powieść dla młodzieży przedstawiała właśnie ten kształt życia ludzkiego — zorganizowana grupa jako współczynnik ogólnego życia społecznego”¹³ Rolę tę spełniają — zdaniem autorki — omawiane przez nią książki. „W obu powieściach młodzież zajmuje nie niższą pozycję społeczną niż dorośli i uczestniczy we wspólnej pracy dla dobra własnego kraju”¹⁴.

Walory wychowawcze powieści Gajdara znalazły się w centrum uwagi drugiego artykułu K. Kuliczkowskiej opublikowanego na łamach „Dziennika Literackiego” w 1948 roku. Autorka przewartościowuje swoje sądy o twórczości pisarza radzieckiego i rozpatrując ją na tle rozwoju ówczesnej polskiej literatury młodzieżowej, wyznacza powieściom Gajdara szczególnie poczesne miejsce. Cenne u Gajdara, zdaniem Kuliczkowskiej, jest to, że traktuje on swojego młodego czytelnika poważnie, zrywa z racjonalnie ujętą tendencją. Ze szczególną swobodą, prostotą i zarazem dyskrecją porusza on sprawy nietykalne i poważne, jak np. w *Błękitnej czarce*¹⁵.

Tę postawę pisarza wobec młodego odbiorcy pochwała również W. Billip: „Gajdar nigdy nie prawi morałów, nie przytacza ku zbudowaniu dziełek pouczających historyjek, służy raczej realnym przykładem, który dzieci chcą naśladować”¹⁶. Stanowiska i oceny, nie wychodzące w zasadzie poza nakreślony wyżej krąg, spotykamy w kolejnej recenzji K. Kuliczkowskiej, którą najbardziej uderza i cieszy „traktowanie na równi spraw dorosłych i dzieci” w twórczości Gajdara¹⁷; Podobny ton cechuje wypowiedzi Z. Kwiecińskiej podkreślającej, że zasadą naczelną Gajdara było: „Pisarz powinien wytłumaczyć dzieciom słowa „honor”, „sztanda”, „odwaga”, „prawda”. W realizacji tych zasad pisarz radziecki „może być wzorem dla polskich wychowawców, rodziców, pedagogów i pisarzy”¹⁸; H. Mortkowicz-Olczakowa pisze w swoim artykule, że „właśnie brak tendencji i pedagogicznego schematu sprawia, że książki Gajdara spełniają wielką rolę wychowawczą, gdyż bohaterowie jego są zwykłymi dziećmi i swoje czyny uważają za zwykły obowiązek”¹⁹.

¹³ A. Kamieńska, *Nowy typ powieści dla młodzieży*, *Wiś* 1947 nr 7, s. 7.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ K. Kuliczkowska, *Bohaterski dobosz i błękitna czarca*, *Dziennik Literacki* 1948 nr 34, s. 4-5.

¹⁶ W. Billip, *O pisarstwie A. Gajdara*, *Nowa Kultura* 1953 nr 21, s. 6.

¹⁷ K. Kuliczkowska, *Gwiazdka dla dzieci młodszych i starszych*, *Odrodzenie* 1948 nr 50, s. 6.

¹⁸ Z. Kwiecińska, *Pisarz powinien tłumaczyć dzieciom...* op. cit.

¹⁹ H. Mortkowicz-Olczakowa, *O Arkadiuszu Gajdarze*, *Życie Literackie* 1953 nr 36, s. 11.

Zgodnie z ogólnie przyjętą tendencją utwory Gajdara miały wychowywać i pouczać nie tylko młodzież, ale też służyć jako wzór dobrej literatury dla pisarzy polskich. Tak mówi o tym Wanda Żółkiewska: „Rola, jaką w pisarstwie polskim odegrał *Timur* Gajdara jest olbrzymia. Książka ta pokazała, w jak wspaniałą artystycznie całość wychowawczą spleść można elementy najprostszej rzeczywistości z elementami bohaterstwa, patosu i fantazji”. Twierdzi ona również, że „Gajdar to pisarz, który miał wszelkie dane, aby w Polsce zmobilizować twórcze siły literackie”²⁰.

Myśl tę podtrzymuje również Z. Kubarowa w artykule pod znamienym tytułem *O książkach, na które czeka młodzież*. Twierdzi ona, że „przekłady z produkującej literatury radzieckiej wywierają głęboki wpływ wychowawczy nie tylko na młodzież”, ale pomagają i naszym pisarzom w ich pracy i dalej: „Wpływ książki *Timur i jego drużyna* jest dowodem, jak wdzięczną i ważną rolę w kształtowaniu patriotyzmu młodzieży mogłyby odegrać książki polskich autorów o polskim wojsku”²¹. Aby zrozumieć, dlaczego właśnie te walory pisarstwa Gajdara zwróciły na siebie uwagę polskiej krytyki, należy pamiętać, że jednym z naczelných haseł literatury młodzieżowej w Polsce w okresie powojennym było stworzenie kreacji bohatera pozytywnego, zdolnego podziałać żywo na wyobraźnię czytelnika, jak mówi w jednym ze swych artykułów K. Kuliczowska²².

Dużo uwagi temu zagadnieniu poświęca również G. Lasota: „Mówiąc o wychowawczym, pedagogicznym charakterze literatury, pamiętajmy, że niezwykle ważnym zadaniem jest wybór »wzoru osobowego«. Młodzież lubi wzorować się w swym życiu i postępowaniu na wielkich ludziach” — kontynuuje swe rozważania Lasota. Dlatego też jego zdaniem „Literatura musi ukazywać ten wzór [...] przez stworzenie typowych postaci bohaterów socjalistycznego budownictwa”²³.

Takim „idealnym bohaterem”, „wzorem osobowym” przemawiającym do młodzieży polskiej „silniej niż żywy człowiek” miał być Gajdarowski *Timur*²⁴.

Pozytywny bohater w twórczości pisarza radzieckiego był tematem wielu wypowiedzi polskich krytyków literatury dziecięcej. Wśród nich najciekawszymi spostrzeżeniami wyróżnia się obszerny artykuł W. Billipa. Zdaniem Billipa, największą zasługą Gajdara jest pokazanie, iż w każdym

²⁰ W. Żółkiewska, *Pisarz i młody czytelnik*, Nowa Kultura 1951 nr 25.

²¹ Z. Kubarowa, *O książkach, na które czeka młodzież i dzieci*, Trybuna Ludu 1952 nr 201.

²² K. Kuliczowska, *W poszukiwaniu bohatera*, Odrodzenie 1949 nr 16/17, s. 14.

²³ G. Lasota, *O sytuacji w literaturze dla młodzieży*, Twórczość 1951 nr 8, s. 113-132.

²⁴ K. Suffczyńska, M. Wernerówna, *1-szy Ogólnopolski Kongres w sprawie literatury dla dzieci*, Bibliotekarz 1947 nr 5/6, s. 99-101.

dziecku, w każdym człowieku tkwi potencjalny bohater i jeśli nim nie zostaje, winę ponosi sam człowiek. Przykładem jest Wołodia z opowiadania *Dym w lesie*, któremu brak wiadomości z geografii utrudnia dokonanie bohaterskiego czynu. Przekonuje to czytelnika „bardziej wymownie niż wszelkie pouczenia”²⁵. Gajdar celowo pozostawia swych młodych bohaterów „w walce z samym sobą swoim siłom” — kontynuuje Billip — oni sami muszą „zdecydować, gdzie leży prawda i poznać swój błąd”, jak np. w powieści *Los dobosza*²⁶.

Mistorzostwo Gajdara w kreowaniu bohatera pozytywnego rozpatruje Billip również na przykładzie postaci Timura. Zarówno zalety chłopca jak i wady wypływają z samego jego charakteru, są psychologicznie uzasadnione, a nie sztucznie przypisane. „Wada” Timura dlatego nie trąci schematycznym „uprawdopodobnieniem”, że organicznie wyrasta z jego charakteru, że jest tylko przecignięciem struny jednej z największych zalet chłopca, konsekwentnym ogniwem w ukazaniu wszystkich perspektyw zobrazowanego charakteru”²⁷.

Postać Timura może i powinna, zdaniem krytyka, służyć jako wzór w stworzeniu pozytywnego bohatera współczesnej polskiej literatury młodzieżowej. Gajdarowski poważny stosunek do młodzieży oraz model wychowania poprzez zabawę polska krytyka akceptowała jednomyślnie. Urzekał ją również wzór pozytywnego bohatera uosobionego w odważnym Borysie Gorikowie (*Szkoła*), legendarnym Malcziszu-Kibalcziszu (*Tajemnica wojskowa*), sympatycznych, aczkolwiek psotnych bliźniakach Czuku i Heku (*Czuk i Hek*).

Ale nie tylko problematyka utworów Gajdara interesowała opinię polską. Pisarz radziecki zwrócił na siebie uwagę również kształtem i formą swych utworów, „świeżością ujęcia i prostotą wyrazu”²⁸.

Duże zainteresowanie zagadnieniami stylu, maniery artystycznej Gajdara, specyficznym kształtem formalnym jego prozy podobnie jak ogólne zainteresowanie dziejami radzieckiej literatury dziecięcej, nie było faktem przypadkowym czy uwarunkowanym wyłącznie zafascynowaniem oryginalnością maniery pisarskiej. Było ono przede wszystkim rezonansem dyskusji i polemik o realizmie socjalistycznym, które toczyły się na łamach prasy literackiej lat pięćdziesiątych²⁹ oraz były tematem specjalnych narad Sekcji Literatury dla Dzieci i Młodzieży przy Oddziale Warszawskim Związku Literatów Polskich. Realizm socjalistyczny w literaturze dziecięcej omówiono w długim referacie zbiorowym,

²⁵ W. Billip, *O pisarstwie A. Gajdara*, op. cit.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ K. Kulieczkowska, *Bohaterski dobosz i błękitna czarka*, op. cit.

²⁹ J. Broniewska, *Literatura i krytyka literatury dziecięcej*, Nowa Kultura 1950 nr 13; W. Grodzieńska, *Poezja i proza w czasopiśmie dla dzieci*, Nowa Kultura 1951 nr 8; N. Żebrowska, *O nową literaturę dziecięcą*, Głos Nauczycielski 1951 nr 27, s. 2.

do którego uzupełnienie stanowiły referaty „Zagadnienie realizmu i stylu w świetle wymagań realizmu socjalistycznego” (M. Kann) i „Zagadnienie realizmu socjalistycznego w poezji dla dzieci” (W. Grodzieńska)³⁰.

Klasycznym wzorem realizmu socjalistycznego były w oczach opinii polskiej utwory Gajdara. Krytyka polska podkreślała przede wszystkim styl autora *Tajemnicy wojskowej*, który uderza „świeżością ujęcia i prostotą wyrazu; zrywa on [Gajdar — H. W.] z racjonalnie ujętą tendencją, ze stylizacją i przemawia świeżą treścią emocjonalną”³¹.

Nie jest też rzeczą przypadku, iż twórczość pisarza radzieckiego oceniali wysoko zarówno przedstawiciele obozu marksistowskiego, jak i krytycy reprezentujący odmienne podejście do analizy literackiej.

Na szczególną uwagę zasługują obserwacje nad stylem prozy Gajdara, nad jej kształtem artystycznym poczynione przez St. Lichańskiego, na łamach „Słowa Powszechnego”. Sięga on, choć lapidarnie i skrótowo, do samej istoty warsztatu pisarskiego autora *Timura*, kreśląc główne cechy Gajdarowskiego sposobu widzenia i artystycznego odzwierciedlenia świata.

Gajdar, zdaniem Lichańskiego, „będący z natury swej twórczości realistą, spełnił największe marzenie romantyków — ukształtował własny świat, poetycką rzeczywistość utworzoną z elementów twórczej wizji. Stało się to możliwe — mówi autor — dzięki temu, że mit rzeczywistości poetyckiej nie był dla niego postulatem teoretycznym, założeniem programowym, którego realizacja miała mu zapewnić odseparowanie się od rzeczywistości — twórczość literacka dla Gajdara była główną i zasadniczą płaszczyzną działalności praktycznej”.

„Świat, który pisarz pokazuje, nie jest światem »opowiedzianym« lecz »przedstawionym« — stwierdza Lichański — i to spokrewnia tego realistę z krwi i kości z romantykami”³². Wywody te można uzupełnić spostrzeżeniami H. Mortkowicz-Olczakowej, która stwierdza, że Gajdar „obalił przegrodę między fikcją a życiem, wcielił się w rzeczywistość przez ludzi i pojęcia, które stworzyła jego fantazja”³³. Podobny komentarz do sposobu narracji stosowanego przez Gajdara daje W. Billip³⁴. Nazywa on autora *Dalekich krajów* romantykiem nowych czasów, gdyż umie on „wydobyć patos i wielkość, kryjące się zarówno w rzeczach małych i codziennych, jak i w wydarzeniach na miarę epoki”. Następnie Billip daje wnikliwą charakterystykę romantyzmu Gajdara.

³⁰ M. Kowalewska, *Działalność Sekcji dla Dzieci i Młodzieży przy Oddziale Warszawskim Związku Literatów Polskich*, s. 258-73.

³¹ K. Kuliczowska, *Bohaterski dobosz i błękitna czarka*, op. cit.

³² St. Lichański, *Spotkanie z Gajdarem*, *Słowo Powszechnie* 1951 nr 288, s. 4.

³³ H. Mortkowicz-Olczakowa, *O Arkadiuszu Gajdarze*, op. cit.

³⁴ W. Billip, *O piśarstwie A. Gajdara*, op. cit.

Pierwsza zasadnicza jego cecha, to przekonanie, iż „życie, które jest nam dane, może być piękne i ciekawe: to, czy takie będzie, tylko od nas zależy. Więcej: obowiązkiem nas wszystkich jest przeżyć je tak, abyśmy się stali godnymi naszej epoki”. Drugą zasadniczą cechą romantyzmu Gajdara jest to, że „choć jest on tak zorientowany na dziś, nie brak w nim marzeń o przyszłości. I co ważniejsze — są to marzenia, które się spełnią, albo już się spełniły”.

W artykule Billipa znajdujemy również szereg spostrzeżeń natury bardziej szczegółowej, dotyczących poszczególnych elementów poetyki Gajdara, który jego zdaniem daje „wiele kapitalnych rozwiązań” w duchu realizmu socjalistycznego. Przykładem tego jest przede wszystkim technika tworzenia postaci pozytywnego bohatera. „Ideal człowieka jest u Gajdara rzeczywiście silny i niezwykły, dążący do czynów i zmian, ale idą one w realnym kierunku, bohaterzy działają w społeczeństwie, a nie w oderwaniu od niego”.

Autor zwrócił również uwagę na świetny humor pisarza. Gajdar, jego zdaniem, znakomicie operuje wszystkimi środkami humoru słownego i sytuacyjnego, którego podstawą jest wybitna znajomość psychiki dziecięcej.

Miarą talentu Gajdara, kontynuuje krytyk, jest „wielki wachlarz tematów i zagadnień, który poruszył pisarz w swych utworach oraz ogromny zasób środków pisarskich, gatunków literackich i form, jakie stosował”. Pisał on powieści, opowiadania, reportaże oraz nowelki, gdzie szczególnie przejawiał się jego artyzm.

Jak wynika z powyższych obserwacji i cytowanych wypowiedzi, polska krytyka, analizując walory formalne prozy A. Gajdara, starała się wydobyć i wyeksponować elementy specyficzne, indywidualne jego warsztatu literackiego. Podkreślić również należy, że niemal wszyscy piszący o autorze *Timura* starali się rozpatrywać jego utwory w najściślejszym powiązaniu z problemami nurtującymi polską literaturę młodzieżową i dziecięcą i to właśnie sprawiło, że twórczość Gajdara stanowi niejako integralną część naszego procesu historyczno-literackiego.

Obok artykułów polskich autorów na łamach czasopism krajowych niezadko ukazywały się także przedruki radzieckich artykułów, które informowały społeczeństwo polskie o znalezieniu cennych dokumentów dotyczących Gajdara³⁵, zawierały osobiste wspomnienia znanych pisarzy radzieckich³⁶, przyjaciół autora *Timura*, opowiadały o jego życiu i walce w Armii Czerwonej. Wśród nich na uwagę zasługuje wypowiedź A. D. Griesznikowej³⁷. Podkreśla ona ogromną rolę wychowawczą powieści *Timur i jego drużyna*, mówi o szeroko

³⁵ *Cenne dokumenty dotyczące Gajdara*, Wolność 1951 nr 130, s. 8.

³⁶ L. Kassil, *Wielki pisarz i wielki człowiek*, Sztandar Młodych 1951 nr 256, s. 2, B. Jemielianow, *Wybitny pisarz radziecki — w 10 rocznicę zgonu*, Wolność 1951 nr 247, s. 4.

³⁷ A. D. Griesznikowa, *Życie Szkoły* 1951 nr 10, s. 581-84.

rozwinęty w Związku Radzieckim ruchu timurowskim, świadczącym o żywej popularności Gajdara i jego wielkim wpływie na młodzież radziecką. Do wartości wychowawczych i wielkiej poczytności powieści Gajdara w ZSRR nawiązuje również T. Nowacki, autor obszernego artykułu w czasopiśmie „Język Rosyjski”³⁸.

Popularność Gajdara wśród młodzieży polskiej w latach 1950 - 52 znajduje odzwierciedlenie także w próbie przeszczepienia na gruncie polskim „ruchu timurowskiego”. Szeroko zakrojoną akcję propagowania tego ruchu podjęło przede wszystkim czasopismo „Świat Młodych”. Umieszczało ono sprawozdania z tworzenia się w poszczególnych miejscowościach drużyn timurowskich³⁹ oraz ich działalności⁴⁰, urządzało konkursy czytelnicze⁴¹, drukowało wypowiedzi młodzieży, jak np. „Czytaliśmy książkę *Timur i jego drużyna* i ona wskazała nam drogę. Cała drużyna rozpoczęła pracę timurowską”⁴² lub „Najbardziej podobała się nam książka Arkadego Gajdara pt. *Timur i jego drużyna*”⁴³. Wiele dzieci, jak twierdzi Grzegorz Lasota, domagało się od pisarzy polskich organizatorskiej roli literatury jak w *Timurze* Gajdara⁴⁴.

Oceniając z perspektywy czasu dzieje recepcji Gajdara w Polsce powojennej, stwierdzić należy, że cieszył się on szeroką popularnością zarówno wśród młodzieży, jak i pisarzy oraz krytyków literatury polskiej. Trzeba jednak zaznaczyć, że przeważająca liczba wypowiedzi dotycząca twórczości Arkadiusza Gajdara przypada na pierwsze dziesięciolecie powojenne. Po roku 1954 ukazało się zaledwie kilka zdawkowych recenzji i notatek⁴⁵, nie wnoszących nic nowego do dotychczasowego stanu badań. Wiązało się to zapewne z poważnymi osiągnięciami polskiej literatury dziecięcej i młodzieżowej, wobec których potrzeba wzorowania się na arcydziełach literatury obcej przestała być problemem palącym.

Omówione w pracy, skądinąd interesujące i w wielu wypadkach świeże

³⁸ T. Nowacki, *Powieść Gajdara ulubioną lekturą młodzieży*, Język Rosyjski 1952 nr 5, s. 58 - 63.

³⁹ S. Dygat, *Timurowskie drużyny*, Express Poznański 1951 nr 258, s. 2; to samo: „Echo Krakowa” 1951 nr 258, s. 2. H. Buczyńska, *Drużyna timurowska we wsi Ciążen*, Gromada 1951 nr 81, s. 5; J. Kasprzak, *Książka Gajdara „Timur i jego drużyna” pokazała harcerzom z Ciążenia, jak czynem wyrazić miłość do wojska*, Świat Młodych 1951 nr 40, s. 3; Kapuściński, *My — drużyna timurowska*, Sztandar Młodych 1951 nr 234, s. 3.

⁴⁰ *Timurowski czyn*, Świat Młodych 1951 nr 42, s. 3; *Spotkanie z Timurem*, Świat Młodych 1951 nr 44, s. 4; *Timurowcy u matki żołnierza*, Świat Młodych 1951 nr 43, s. 1; *Timur jest naszym wzorem*, Świat Młodych 1951 nr 41, s. 4; Świat Młodych 1951 nr 43, s. 5.

⁴¹ *Nasz konkurs czytelniczy*, Świat Młodych 1952 nr 18, s. 5.

⁴² Świat Młodych 1951 nr 46, s. 3.

⁴³ Świat Młodych 1951 nr 45, s. 6.

⁴⁴ G. Lasota, *Literatura młodzieżowa*, Nowa Kultura 1950 nr 4.

⁴⁵ J. Dziarnowska, *Chłopiec w mundurze pułkownika*, Przyjaźń 1958 nr 7, s. 4 - 5; L. Susid, *Nowa Wieś* (Dodatek) 1959 nr 21, s. 1.

spostrzeżenia i koncepcje polskich krytyków, nie dały syntetycznego obrazu twórczości Arkadiusza Gajdara. Przyczyn tego należy chyba szukać zarówno w tym, że były to wypowiedzi zawarte bądź w niewielkich szkicach krytyczno-bibliograficznych, bądź w recenzjach, jak i w tym, że głównym terenem penetracji analitycznej był przede wszystkim *Timur i jego drużyna*, gdyż inne utwory pisarza pozostawały raczej na marginesie dociekań.

Temat ten zaś wydaje się ze wszech miar godny uwagi i poczynione do tej pory obserwacje mogą i powinny inspirować dalsze, głębsze i poważniejsze badania nad spuścizną pisarza.

BIBLIOGRAFIA PRZEKŁADÓW UTWORÓW A. GAJDARA W POLSCE W LATACH 1945 - 1965

1946

1. *Timur i jego drużyna*. Tłum. autoryz. H. Jarmolińska. [B.m.w.] 1946 Czytelnik, ss. 89. Biblioteczka Młodego Czytelnika.

1948

2. *Los dobosza*. Tłum. H. Bobińska. Warszawa 1948, Książka, ss. 188.
3. *Timur i jego drużyna*. Wyd. 2. Warszawa 1948, Czytelnik, ss. 89. Biblioteczka Młodego Czytelnika.
4. *Depesza*. Świat Przygód 1948 nr 17 - 23.

1949

5. *Czuk i Hek*. Rys. A. Jeremolajewa, okł. projekt. M. Bylina. Warszawa 1949, Nasza Księgarnia, ss. 55.
6. *Szkoła* [fragm.: 2 z geografii]. Tłum. M. Kowalewska. Płomyk R. 27: 1948/49 nr 12, s. 365 - 366.

1950

7. *Wojna i dzieci*. Tłum. R. Gajczyk. Świat Młodych 1950 nr 42, s. 5.
8. *Tajemnicze litery*. Tłum. J. Brodzki. Ilustr. J. Kober. Warszawa 1950 Prasa Wojsk., ss. 38 (tyt. oryg. „RWS”).
9. *Błękitna filiżanka*. Tłum. J. Dziarnowska. Warszawa 1950 Prasa Wojsk., ss. 38 (tyt. oryg. *Gołubaja czaszka*).
10. *Griszka*. Tłum. M. Górska, Płomyk R. 29: 1950/51 nr 26, s. 407; nr 27, s. 430.
11. *Gojący kamień*. *Przyjaźń* R. 5: 1950 nr 42, s. 10.
12. *Gojący kamień*. Tłum. J. Kopciowa. Ilustr. J. M. Szancer. Warszawa 1950, Książka i Wiedza, ss. 14. Biblioteka dla Dzieci.
13. *Szkoła*. Tłum. N. Drucka. Ilustr. S. Rozwadowski. Warszawa 1950 Nasza Księgarnia, ss. 234.
14. *Czuk i Hek*. Insc. w 2 aktach. *Materiały Świetlicowe* 1950 nr 11, s. 467 - 8 (z objaśn. insc.).
15. *Depesza*. *Głos Robotniczy* 1950 nr 52, 59, 66, 73, 80.
16. *Timur i jego drużyna*. *Sztuka* w 3 aktach i 7 odsłonach. Insc. A. Grossman i A. Goldberg. Warszawa 1950 Nasza Księgarnia, ss. 59.
17. *Timur i jego drużyna*. *Sztuka* w 5 odsł. Tłum. Z. Łapicka. *Materiały Świetlicowe* 1950 nr 8 - 9, s. 384 - 94.

18. Timur i jego drużyna. Wyd. (właśc.) 3. Warszawa 1950 Czytelnik, ss. 89. Biblioteczka Młodego Czytelnika.
19. Timur i jego drużyna. Wyd. 4. Tłum. H. Jarmolińska. Warszawa 1950 Czytelnik. Biblioteczka Młodego Czytelnika.

1951

20. Wojenna wyprawa. Tłum. H. Jarmolińska. Świerszczyk R. 7: 1951 nr 8, s. 114.
21. Dym w lesie. Tłum. J. Kopciowa. Ilustr. A. Jermolajewa. Warszawa 1951 Książka i Wiedza (tyt. oryg. Dym w lesu).
22. Dzieła. Przekł. z jęz. ros. pod red. A. Wata. Ilustr. A. Jermolajewa. T. 1 - 2. Warszawa 1951 Nasza Księgarnia.
23. Gorący kamień. Tłum. Z. Wędrychowska. Świat 1951 nr 6, s. 9 - 10.
24. Szkoła. Tłum. Z. Łapicka. Warszawa 1951 Nasza Księgarnia. Moja Biblioteczka.
25. Timur i jego drużyna. Gromada 1951 nr 50 - 87. Powieść w odcinkach.
26. Szkoła. Przekł. z ros. N. Druckiej. Ilustr. S. Rozwadowski. Wyd. 2. Warszawa 1952 Nasza Księgarnia, ss. 231.
27. Czuk i Hek i inne opowiadania. Tłum. A. Wat. Ilustr. A. Jermolajewa. Przedruk z wyd. radz. Warszawa 1952 Nasza Księgarnia, ss. 274 [tyt. oryg. Soczinienija].
28. Timur i jego komanda. Oprac. H. Burchard. Wyd. 1. Warszawa 1952, Państw. Zakł. Wyd. Szkol., ss. 104.
29. Timur i jego drużyna. Tłum. A. Wat, Ilustr. M. Kościelniak. Wyd. 2. Warszawa 1952 Nasza Księgarnia, ss. 103.

1953

30. Szkoła. Przel. z ros. N. Drucka. Ilustr. S. Rozwadowski. Wyd. 3. Warszawa 1953 Nasza Księgarnia, ss. 216. (Przedmowa: M. Brandys, O niezwyklej książce i jej niezwykle autorze).
31. Czuk i Hek. Inscenizacja W. Ganszyna. Przekł. W. Komarnickiej. Ilustr. M. Antuszewicz. Warszawa 1953 Nasza Księgarnia, ss. 63.
32. Timur i jego drużyna. Tłum. z ros. A. Wat. Ilustr. M. Kościelniak. Wyd. 3. Warszawa 1953.

1954

33. Dalekie kraje. Tajemnica wojskowa. Tłum. z ros. A. Wat. Ilustr. J. Kirilenko. Wyd. 2. Warszawa 1954 Nasza Księgarnia, ss. 217. Biblioteka Płomyka.
34. Dym w lesie. Tłum. z j. ros. M. Górską. Ilustr. K. M. Sopoćko. Warszawa 1954 Nasza Księgarnia, ss. 38.
35. Los dobosza. Tłum. z ros. A. Wat. Ilustr. J. Tarasin. Wyd. 2. Warszawa 1954 Nasza Księgarnia, ss. 119.
36. Czuk i Hek. Tłum. z ros. A. Wat. Ilustr. J. Kirilenko. Wyd. 3. Warszawa 1954 Nasza Księgarnia, ss. 46.
37. Timur i jego komanda. Oprac. H. Burchard. Wyd. 2. Warszawa 1954 Państw. Zakł. Wyd. Szkol., ss. 99.
38. Timur i jego drużyna. Tłum. z ros. A. Wat. Ilustr. M. Kościelniak. Wyd. 4. Warszawa 1954 Nasza Księgarnia, ss. 98.

1955

39. Błękitna filiżanka i inne opowiadania. Tłum. A. Wat. Ilustr. L. Janecka. Wyd. 2. Warszawa 1955 Nasza Księgarnia. [Zawiera: Błękitna filiżanka, Gorący kamień, Schron numer cztery.]
40. Niech świeci. Przel. A. Wat. Ilustr. I. Witz. Wyd. 2. Warszawa 1955 Nasza Księgarnia, ss. 78 (tyt. oryg. Pust' swietit. RWS).

41. Timur i jego komanda. Wyd. 3. Oprac. H. Burchard. Warszawa 1955 Państw. Zakł. Wyd. Szkol.

42. Timur i jego drużyna. Tłum. A. Wat. Ilustr. M. Kościelniak. Wyd. 5. Warszawa 1955 Nasza Księgarnia.

1956

43. Tajemnica wojskowa. Tłum. A. Wat. Ilustr. L. Janecka. Wyd. 3. Warszawa 1956 Nasza Księgarnia, ss. 150. (tyt. oryg. Wojennaja tajna).

44. Dym w lesie, Tłum. M. Górska. Ilustr. K. M. Sopoćko. Wyd. 3. Warszawa 1956 Nasza Księgarnia, ss. 38. (tyt. oryg. Dym w lesu).

45. Czuk i Hek. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Kirilenko. Warszawa 1956 Nasza Księgarnia, ss. 46.

46. Timur i jego drużyna. Tłum. A. Wat. Ilustr. M. Kościelniak. Wyd. 6. Warszawa 1956 Nasza Księgarnia, ss. 115.

1957

47. Tajemnicze litery. Tłum. J. Brodzki. Świat Młodych 1957 nr 89, s. 4; nr 90, s. 4.

48. Los dobosza. Wyd. 3. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Tarasin. Warszawa 1957 Nasza Księgarnia, ss. 154 (tyt. oryg. Sud'ba barabanszczika).

1958

49. Wojna i dzieci. Tłum. A. Wat. Mat. repert. i inf. 1958 nr 2, s. 26 - 8.

50. Błękitna filizanka. Tłum. J. Dziarnowska. Literatura Radziecka 1958 nr 4, s. 148 - 68.

1959

51. Trzy opowiadania. Wyd. 1. Tłum. A. Wat i M. Górska. Ilustr. L. Janecka i K. M. Sopoćko. Warszawa 1959 Nasza Księgarnia, ss. 74. (tyt. oryg. Czetwiertyj blindaż, Golubaja czarka, Dym w lesu).

52. Czuk i Hek. Wyd. 5. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Kirilenko. Warszawa 1959 Nasza Księgarnia, ss. 46.

53. Timur i jego drużyna. Wyd. 7. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Makowski. Warszawa 1959 Nasza Księgarnia, ss. 119.

1960

54. Iglica. Śmierć czwartej rotty. Tłum. M. Grzeźczak. Zeszyty repertuarowe dla amatorskich zespołów teatralnych, świetlic, domów kultury. Warszawa 1960 nr 7, s. 47 - 53 (z art. biogr.).

55. Timur i jego drużyna. Wyd. 8. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Makowski. Warszawa 1960 Nasza Księgarnia, ss. 111.

1961

56. Rakiety i granaty. Tłum. J. Dziarnowska. Kraj Rad 1961 nr 8, s. 18 - 19.

57. Timur i jego drużyna. Wyd. 9. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Makowski. Warszawa 1961 Nasza Księgarnia, ss. 111.

1962

58. Błękitna filizanka. Tłum. J. Dziarnowska. W: Antologia noweli rosyjskiej i radzieckiej. T. 3. cz. 1. Warszawa 1962 Pax, s. 82 - 102.

59. Czuk i Hek. Wyd. 6. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Kirilenko. Warszawa 1962 Nasza Księgarnia, ss. 46.

1964

60. Mały dobosz. BMKS 1964, 5, s. 38 (not. inf. o tłum. przez H. Zakrzewską, w adapt. I. Romanowicza).

1965

61. *Timur i jego drużyna*. Wyd. 10. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Makowski. Warszawa 1965 Nasza Księgarnia, ss. 111.
62. *Czulk i Hek*. Wyd. 7. Tłum. A. Wat. Ilustr. J. Kirilenko. Warszawa 1964 Nasza Księgarnia, ss. 46.

ГАЛИНА ВЯТР

ТВОРЧЕСТВО А. ГАЙДАРА В ПОЛЬСКОЙ КРИТИКЕ

Резюме

Автор статьи занимается рецепцией творчества Гайдара в Народной Польше. Произведения известного советского писателя пользовались среди польской молодёжи с самого начала большой популярностью. Об этом свидетельствуют огромные тиражи и переиздания его произведений. Творчество Гайдара было также предметом исследований польской критики, особенно в первые послевоенные годы в связи с переоценкой всей польской литературы для детей.

В центре внимания стояли два основных вопроса: воспитательное значение и положительный герой в произведениях Гайдара, а также художественный метод и стиль писателя. Большое воспитательное значение творчества Гайдара подчеркивают К. Куличковска, А. Каменьска, Г. Морткович-Ольчакова. Обращали они прежде всего внимание на отсутствие в его произведениях нравовучения и дидактизма. Важным у Гайдара, по их мнению, является серьёзное отношение к молодому читателю. Некоторые критики в первые послевоенные годы призывали польских писателей следовать примеру Гайдара, учиться у него писать хорошие книги для молодёжи (В. Жулкевска, З. Кубарова).

Автор даёт также обзор развития „тимуровского движения” среди польской молодёжи 50-ых годов.

В конце статьи говорится о том, что после 1954 г. заинтересованность польской критики творчеством Гайдара значительно уменьшается.

A. GAIDAR IN POLISH CRITICAL OPINION

by

HALINA WIATR

Summary

The article deals with the problem of reception of A. Gaidar's work in People's Poland (1945 - 1965).

The books of that excellent writer have enjoyed a great popularity in this country, which is witnessed by the size of the editions and continually reappearing new impressions of his works.

Gaidar's work was also properly reflected in the opinions of Polish literary criticism, particularly in the earliest post-war years, when attempts were undertaken at a re-valuation of the hitherto produced Polish literature for the youngest citizens of this country.

The attention of Polish literary critics writing on Gaidar was focussed mainly on two problems, i.e.: on the very great educational value of his works and the formation of favourable features in his characters and on the artistic form and creative method of the author of *Military secret*.

According to the prevailing opinion of Polish literary criticism the features deserving special emphasis are the lack of moralizing and didacticism in Gaidar's works, and his serious attitude to his young readers, too.

In the early post-war years critics demanded from Polish writers that they should follow the example of Gaidar's manner of writing.

The author of the article also presents the story of the unsuccessful attempt of transplanting to the polish youth "the Timur movement".

There is a marked decline in the interest in Gaidar in this country after 1954.